

ФІЛОСОФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ

Кучма Д.Я.,

*кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри глобалістики,
євроінтеграції та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президентові України*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ “ГЛОБАЛЬНА БЕЗПЕКА”

В статті розглядаються трактування понять “глобальної кризи” та “глобальної безпеки” у натуралістичному та системодіяльнісному підходах. Аналізуються поняття “безпеки” та “небезпеки” з точки зору категорій з яких вони визначаються та намічаються форми та способи їх практичного застосування, а також визначаються шляхи їх подальшого дослідження.

Ключові слова: *глобальна криза, глобальна безпека, глобальна небезпека, підхід, категорія.*

ON THE CONCEPT OF “GLOBAL SECURITY”

The article deals with the interpretation of the concepts of “global crisis” and “global security” in naturalistic and system-actional approaches. The concepts of “security” and “risk” are given in the article, categories in terms of which they are defined and planned forms and methods of their practical application and identifies ways to further research.

Keywords: *the global crisis, global security, global risk, approach, category.*

Постановка проблеми. Сучасна глобальна ситуація виникла як наслідок, з одного боку, взаємодії прибічників та противників проекту однополярного світу у світовій політиці, з іншого – в результаті збільшення розриву у рівні життя людей провідних країн світу та біднішої частини планети. Ситуація суперечлива: вона виявила як можливості та перспективи подальшого розвитку соціуму, так і низку негативних явищ, які вважаються глобальними загрозами існуванню людства. Тому в практичну площину переходить завдання забезпечення глобальної безпеки, на відміну від безпеки національної, міжнародної та безпеки окремих видів діяльності та сфер соціуму. Актуальність вирішення цього завдання не викликає сумніву, але у звичний спосіб зробити це навряд чи вдасться, бо з такими масштабами майбутніх перетворень людство ще не стикалося. Рух у цьому напрямі вимагає трансформації глобальних стратегій провідних акторів світової політики та зміни існуючих підходів, реалізація яких і привела до цієї ситуації. Але рефлексія і критика цих підходів не знаходить розуміння у політичній еліті, а ситуація, тим часом, виходить з під контролю, що кваліфікується як глобальна криза. У масовій свідомості ціле зазначеної ситуації фіксується у вигляді зв'язку між кризою та глобальною

безпекою: зміна ситуації та забезпечення безпеки пов'язується доланням кризи, а вихід з кризи можливий в результаті забезпечення безпеки. Розрив цього кола є проблемою, яка полягає у відсутності, або небажанні визнати те, що кризова глобальна ситуація є наслідком попередньої недосконалої організації діяльності глобалізованого людства в рамках певних підходів, які і є першопричиною усіх негараздів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд питань забезпечення глобальної безпеки у більшості досліджень розглядається у контексті міжнародної та національної безпеки (Н.А.Баранов, В.П. Горбулін, А.Б. Качинський, В.Н. Купін, А.Н. Овсяннікова, А. Прохожев, Р. Савушкін,), філософії безпеки (А.Ш. Викторов) і лише окремі автори розглядають її як предмет спеціального дослідження (А.И.Смирнов, И.Н.Кохтюлина).

Мета дослідження: дослідити основні підходи, в яких визначалось поняття “глобальної безпеки”, та розглянути можливості їх застосування для вирішення завдань забезпечення глобальної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Ідея “глобальної безпеки” не випадково виникла як усвідомлення негативних наслідків кардинальних змін у світовій ситуації наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Протистояння та боротьба двох цивілізаційних проектів породжувала, з одного боку, постійну напругу у міжнародних відносинах, що періодично викликало появу низки загроз різного рівня та гостроти, з іншого – мала певний механізм усвідомлення та усунування цих загроз. Коли в ході реалізації своїх стратегічних цілей, неузгоджених з противниками, намічались негативні наслідки, усунути які було не можливо своїми силами, або за рахунок іншої сторони, доводилось сідати за стіл переговорів та шукати компромісні рішення. Так було, наприклад, з наростанням загрози ядерної війни, яка змінилась розрядкою міжнародної напруженості. Ця ситуація адекватно відображалась у центральному понятті “міжнародної безпеки”, а також у низці допоміжних.

З переходом у світовій політиці до моделі однополярного світоустрою з'явилися труднощі реалізації програми глобального домінування єдиної супердержави, що виразилось поняттям “глобальної кризи”, а відповідні наслідки, перш за все небажані, стали описуватися поняттям “глобальної небезпеки”. Але введення цих понять у науковий та політичний дискурс поки що саму ситуацію, на нашу думку, не прояснюють і, відповідно, не намічають шляхів виходу з неї.

1. Розібратися у ситуації, яка склалась, можливо, якщо змінити кут зору з самої ситуації кризи на засоби та методи, які використовуються для її опису. Для цього необхідно окреслити загальну рамку розгляду, яка задається: *категоріями*, з точки зору яких вводяться поняття “глобальної кризи” та “глобальної безпеки” і *підходом*, в якому визначаються форми та способи практичного використання знань. *Категорія* є важливою одиницею формальної організації мислення, вона призначена для конструювання і виділення його форм і дозволяє конституювати в структурах мови саме мислення. *Підхід* це спосіб мислення, призначений для роботи з практикою. Він створюється для

того, щоб, не відкидаючи мислення, виділяти поля і зони [1, с.400-401], де буде розгортатися практична діяльність.

Таким чином в розгляді теми намічаються два завдання: перше – охарактеризувати ті підходи, в яких може розглядатися ситуація глобальної кризи та забезпечення глобальної безпеки, а також границі їх застосування; друге – виявити категорії, с точки зору яких даються визначення вищезазначених понять. Вирішення цих завдань передбачає визначення: а) такої онтологічної¹ картини, яка дасть підставу для створення моделі забезпечення глобальної безпеки, де несуперечливим чином було би об'єднано все те, що відомо про глобальну (та інші види) безпеку; б) вимог підходу, який будується на підставі цієї онтології. Друге завдання вимагає визначити співвіднесеність категорій та понять, які вводяться з точки зору цих категорій.

2. Вирішення першого завдання пов'язано з розрізненням двох принципових позицій в онтології, існуючих в сучасній філософії: натуралістичної та діяльнісної.

Натуралістична позиція може бути охарактеризована як припущення і переконання, що людині протистоять речі природного світу, об'єкти природи, що існують до і незалежно від людської діяльності. Хоча людина, як це завжди визнається, теж є лише одним з об'єктів природи, вона виділяється як особливий об'єкт, а все інше розглядається, як таке, що протистоїть йому, що взаємодіє з ним, впливає на нього.

Це припущення і переконання добре узгоджується з поширеними буденними уявленнями нашої свідомості, яке фіксує різноманітні об'єкти природи в якості речей навколишнього світу, як очевидність. Дані нашого сприйняття, організовані у формі загальних категорій: простір, час, річ тощо, – прямо і безпосередньо переводять в твердження про існування речей або об'єктів природи [2]. Така онтологія будується на припущеннях: а) пізнавального ставлення людині до світу та б) жорсткому розділенню суб'єкта пізнання та досліджуваного ним об'єкта; об'єкт вважається існуючим ззовні і незалежно від суб'єкта (на цих припущеннях сформована вся науково-природнича картина світу); в) паралелізма структури об'єкта і знань про нього.

Саме нерозривний зв'язок зазначених припущень складає основу *натуралістичного підходу*, як форми використання однойменної онтологічної картини [3]. Він адекватний для вирішення певного кола задач, але має обмеження у використанні, тому що: а) об'єкт (річ) не є незалежним від суб'єкту; це обумовлено тим, що об'єкт виявляється певною конструкцією, або системою, яка породжується та створюється; б) суб'єкт, який пізнає об'єкт, є не менш об'єктивним ніж сам об'єкт тому, що формується і створюється історично; в) відношення у категорійній парі “суб'єкт – об'єкт” складні і фіксують проблему, яка не може бути розв'язана в рамках даного підходу, бо об'єкт, який пізнається суб'єктом, є продуктом діяльності самого суб'єкта; в)

¹ Онтологія – вчення про буття як таке; розділ філософії, що вивчає фундаментальні принципи буття, найбільш загальні сутності і категорії суцього, що дозволяє здійснювати аналіз причинно-наслідкових зв'язків в об'єктах в рамках вирішуваних завдань і проблем.

мислення та діяльність не є паралельними, а рухаються на зовсім різних підставах [1, с.383-384, 394].

Незважаючи на всю критику натуралістичний підхід і натуралістична онтологія в сучасній науковій діяльності залишаються основними і є підставою майже всіх сучасних наук, не лише природних, але в значній мірі також гуманітарних і соціальних.

Діяльнісна або теоретико-діяльнісна позиція, яка виступає як альтернатива натуралістичної позиції, може бути охарактеризована насамперед, як припущення і переконання, що речі або об'єкти природи дані лише як явище, що їх існування обумовлено характером людської соціальної діяльності, яка визначає форми людської свідомості, а на рівні діяльності і дійсного існування ми маємо право говорити лише про людську соціальну діяльність. Відповідно до цієї точки зору на рівні філософії і філософської онтології ми можемо і повинні говорити тільки про універсум діяльності.

Хоча натуралістичне і діяльнісне уявлення істотно розрізняються, за суттю справи, хоча і протистоять, але не виключають один одного, а скоріше є взаємодоповнюючими. При цьому діяльнісне уявлення є більш широким і воно включає та об'єднує натуралістичне, але разом з тим, натуралістичне уявлення не може бути зведене до діяльнісного і є його необхідним доповненням [2]. “Суб’єкт – об’єктна” опозиція знімається в категорії “діяльність”, в якій не розділяється суб’єктивне, тобто приналежне до активного начала, і дещо, яке існує незалежно від цього активного начала, тому, що відносини між діючим началом та незалежним об’єктом перебувають у складному поєднанні.

Після фіксації засобів аналізу, перейдемо до безпосереднього розгляду понять “криза” та “глобальна безпека”.

3. Матеріалом для роботи з поняттям “кризи” нами було взято двадцять його визначень з довідників та трактувань у наукових текстах. В результаті аналізу виявилось, що найбільш поширеними у трактуванні кризи є дві основні точки зору, що відображається у змісті поняття: а) як фіксація певних *об’єктивних* станів², систем (об’єктів), та їх оцінка як *критичних*, тобто близьких до руйнування, деформації, тощо [4]; така оцінка дається на підставі порівняння з “нормальним” станом системи; б) як небезпечна *ситуація*, вийти з якою традиційними способами неможливо [5].

В обох випадках основна увага у визначеннях приділяється опису процесів, які відбуваються у системах (об’єктах), або ситуаціях, створених людиною. Така зосередженість лише на фіксації об’єктних характеристик відповідає *натуралістичному підходу*, в “суб’єкт – об’єктній” схемі відносин якого позиція суб’єкта у визначеннях взагалі не визначається.

У змісті дефініцій “кризи” вона, з одного боку, представлена у вигляді специфічного об’єкту с точки зору категорії:

“*система*”, але вона (система) як об’єкт лише декларується і не знаходить свого розгортання;

---

² Стан виражає момент процесу, коли він зупинений. За допомогою категорії стан виражається *процес* зміни і розвитку речей і явищ, який в кінцевому підсумку зводиться до зміни їх властивостей і відносин. Сукупність таких властивостей і відносин визначає стан речі чи явища.

“процес – механізм”, в розгляді якого виділяються лише тільки “стани”: нормального та небезпечного; при цьому структурного опису цих станів не робиться, механізми, які визначають плин процесів не згадуються.

З іншого боку, у визначеннях в системі відхилення від її нормального функціонування лише фіксуються, що не розкриває причин їх появи. Криза, таким чином, представляється, як деякий специфічний стан системи (об’єкту) з відповідними характеристиками. Для практики із такого уявлення слідує необхідність його зміни, що проголошується як “боротьба з кризою”, тобто з наслідками не виявлених причин. При такому підході сутність кризи у дефініціях залишається не виявленою, а шляхи її подолання не зрозумілими.

4. У системодіяльнісному підході розуміння “кризи” пов’язано з категорією “діяльність”, в якій знімається суперечливість “суб’єкт – об’єктних” відносин натуралістичного підходу. Розуміння ситуації кризи у підході організується за рахунок її розшарування на: а) *об’єктивну*, в якій фіксуються наслідки діяльності, та – б) *пізнавальну*, пов’язану з *дефіцитом понять*, уявлень та схем її опису, як наслідків реалізації проектів і програм штучної зміни систем.

Із накладання цих ситуацій одна на іншу слідує розуміння того, що “криза” існує не в об’єктах (системах) дійсності, а в головах людей; її причина – у звичних способах їх мислення та діяльності, неадекватних змінам у ситуації. Таким чином, подолання кризової ситуації та елімінація загроз полягає в розробці та застосуванні нових методологічних засобів, форм та методів пізнання та діяльності [6, с. 188].

5. Для розгляду питань *глобальної безпеки* зосередимось на аналізі сучасної *глобальної ситуації*. Її розуміння склалося на основі натуралістичного підходу і зредуковано представляється “протиборством загроз та засобів захисту” [7, с. 29], в якому “глобальна криза” виступає як узагальнена форма загрози. В основі такого уявлення лежить також “суб’єкт – об’єктне” протиставлення: суб’єкт впізнає у зовнішньому глобальному середовищі загрозу і реагує на неї у вигляді системи захисту. Але, як нами було доведено вище, простота цього уявлення проблематизується, коли “криза”, як “загроза”, переноситься з зовнішнього середовища в форми та способи мислення суб’єкту, який її описує. Аналогічна проблема виникає в розумінні “глобальної небезпеки” та протилежного йому понятті “глобальної безпеки”. Розглянемо їх більш докладно, проаналізувавши знайдені нами п’ятнадцять визначень поняття.

А) Переважна більшість з цих дефініцій визначається з точки зору категоріальної пари *рід – вид*, в якому родовим поняттям для “глобальної безпеки” вважається:

а) *рід-об’єкт* – як деякий еталон з визначеними властивостями (“стан цивілізації” з акцентом на цивілізації; “діяльність”, як специфічний об’єкт);

б) *захищеність* – як *властивість* речі-об’єкту (“стан захищеності міжнародних відносин”, “стан захищеності інтересів”);

в) *процес* – який визначає безпечний стан об’єкту (“захист”, “стан цивілізації”, “стан відносин”, “стан захищеності певних об’єктів”);

г) *оцінка* – “захищеність системи відносин”, “захищеність від загроз” (на нашу думку, “захищеність” може трактуватися як результат процедури оцінювання діяльності захисту, в якій здійснюється впізнання наявності чи відсутності певних властивостей у об’єкта, що підлягає захисту, за фіксованим критерієм);

д) *діяльність*, яка “виключає шкоду середовищу цивілізації”.

У визначеннях “глобальної безпеки” (п. а, б, в,) як “*речі-об’єкту*”, “*захищеності речі-об’єкту*”, “*процесу (стану)*” вони запропоновані, як родові поняття для “глобальної безпеки”, що не коректно, бо річ-об’єкт, захищеність річ-об’єкту, процес (стан) у якості “глобальної безпеки” не мають відповідного денотату³.

Тобто, визначення цього поняття в категоріях *рід – вид* не “схоплює” його сутності, а, значить, не може бути коректно використано в практиці.

Б) Аналогічна картина спостерігається при розгляді поняття в інших парах категорій: *ідея – річ, річ – властивість, процес – механізм*, тому що “глобальна безпека” не є ні річчю, ні властивістю речі, ні процесом.

В) “Глобальна безпека”, яка визначається як *оцінка* (п. г), виявляється коректною, бо має денотат (ситуацію, дії певних суб’єктів міжнародних відносин, тощо) і означає фіксацію позитивної характеристики упізнаних властивостей об’єкту спостереження. Але оцінка є лише одним з моментів управління складними соціальними системами; вона вбудована в процедуру прийняття рішень і має сенс лише в цих рамках, що у дефініціях не відображається.

Г) Визначення “глобальної безпеки” як *діяльності* (п. д) некоректне тому, що безпека, очевидно, не є діяльністю. Але навіть така редукція поняття “глобальної безпеки” до діяльності нагтовхує дослідження на принципово інший шлях. Категорія *діяльності* відкриває можливості долання обмежень “суб’єкт – об’єктного” протиставлення, існуючого в натуралістичному підході. Але для її розгляду необхідно змінити сам підхід.

б. Для визначення поняття “глобальної безпеки” у *системодіяльнісному підході* необхідно спочатку виявити діяльнісний сенс поняття “безпека”. Але його визначення в існуючій літературі зроблено також з точки зору категорій, які нами наведені вище, що не може влаштувати нас.

Спосіб розгляду питання у даному підході пов’язаний з логікою розгортання систем діяльності та їх опису, що задається певною категорійною структурою та понятійними розрізненнями⁴. Уявлення про безпеку – небезпеку, на нашу думку, повинно будуватися через окреслення рамок цілої діяльності, як багатшарової системи з певною функціональною структурою⁵, та виявлення тих функцій, які з ними (безпекою – небезпекою) пов’язані. Наша гіпотеза полягає в тому, що безпека – небезпека не є об’єктом дійсності (як це вважається у натуралістичному підході), а виявляється певним моментом,

³ Денотат – (лат. de notation позначення) множина предметів, що позначаються даними ім’ям.

⁴ Розрізнення – результат розсуду або введення розрізнення між декількома дещо або розумовими змістами.

⁵ Функціональна структура діяльності – структурований вираз абстрактних уявлень про призначення всіх елементів діяльності, про їх “вимогливість” один до одного і вимогливості цілого (діяльності) до його частин.

ефектом у функціонуванні діяльності. Тому необхідно зосередитись саме на розгляді системного характеру діяльності, що, в свою чергу, передбачає застосування відповідних засобів та послідовності розгляду питання.

7. На *першому етапі* системного аналізу необхідно окреслити за допомогою категорій загальну рамку, в якій будуть оформлюватися змісти предмету розгляду. Першим кроком у цьому напрямі є виділення *процесу*, “який визначає обличчя об’єкту та задає його цілісність” [8, с. 254]. Такими процесами можуть бути, наприклад, розвиток, відтворення, функціонування, тощо. Але у системах діяльності можуть одночасно плинути багато різних процесів, між якими виникають відношення та взаємодії, що повинно бути відповідним чином відображено в уяві. Одним з таких зображень є фіксація відношення між одиницями діяльності, коли одна з них виступає *механізмом* для другої, тобто здійснює, або виробляє в другій певні структури, змінюючи її. Тобто одна структура зображує процес, який задається в параметричній формі, а інша – механізм змін, який описується структурно.

Відносини *процесу* і *механізму* можуть бути представлені наступними позиціями: а) механізм створює процес змін, а сам при цьому залишається незмінним і не відчуває зворотних впливів з боку процесу змін; б) процес змін впливає на механізм та змінює його характер, аж до руйнування; в) зворотній вплив процесу на механізм не знищує його, а лише видозмінює сам механізм та характер його дій, тобто – схема взаємодії перевертається: вихідний процес починає виступати в ролі механізму. Для нас важливо зафіксувати, що позиції *б* і *в* свідчать про те, що зміни, які відбуваються у кожній частині системи можуть руйнувати механізми, при яких ціле розпадається. Об’єкт, таким чином, виявляється не цілісним, або несталим. Навпаки, його цілісність визначається наявністю залежностей, які перетворюють зміни в кожній частині в один процес [9].

Іншим важливим визначенням характеру відносин між *процесами* є їх розрізнення на *базові* та *службові*. Базовим (у діяльності) є процес, який забезпечує реалізацію функціонального призначення цієї діяльності. Він описується актом діяльності, в якому розрізняються: вихідний матеріал, кінцевий продукт, діяч зі здатністю, засіб переведення матеріалу в продукт і нормою використання цього засобу. Службовий процес є допоміжним і обслуговує зняття труднощів у базовому процесі.

Таким чином з наведеного слідує що: а) процеси у системах задаються характером їх взаємодії з механізмом, при якій існують можливості руйнування системи, як небажаного варіанту її зміни; б) наявність службових процесів в системі є умовою нормального плину базового процесу і підтримання системи у сталому вигляді за рахунок протидії руйнівним тенденціям у динаміці системи.

На *другому етапі* аналізу необхідно спеціально розглянути той бік взаємодії процесу та механізму, який визначає можливості руйнації системи. Він полягає в тому, що під час здійснення базового процесу діяльності – *перетворенні матеріалу в продукт*, спрямованого на задоволення потреби людини – можуть виникати утруднення та перепони. Це можуть бути аварії,

стихійні лиха, реформи, революції, війни, тощо, які впливають на стабільність та цілісність об'єкту [10] і які у загальному вигляді можуть бути названими негативними явищами.

Механізмом подолання утруднень та розвитку діяльності є *рефлексія*⁶, яка надбудовується над базовим процесом для забезпечення його безперервності та корекції. Вона складається з трьох основних процесів: *дослідження* або пізнання, в якому будується образ минулої діяльності; *аналізу та критики* – реконструкції причини утруднення та пошуку шляхів його подолання; *нормування* – побудові шляху майбутньої діяльності, образу зміненого процесу [11, с. 126]. Оформлюється рефлексивна надбудова у вигляді автономізованих діяльностей, які ці процеси реалізують. Кожна з них функціонує в рамках свого власного цілепокладання. А для їх співорганізації та приведення у відповідність один з одним у рамках кінцевого результату створюється спеціальна службова діяльність – *організаційно-управлінська*, спрямована узгоджувати їх дії. Якщо утруднення та негативні явища у базовому процесі постійно повторюються, то організаційно-управлінська діяльність оформлюється *структурно*, як система управління з відповідними органами, які реалізують названі рефлексивні процеси у вигляді відповідних функцій.

Таким чином, у діяльності розрізняються два типи процесів: а) процеси, які плінуть у матеріалі за своїми природними законами, і які залучаються для їх перетворення продукт; б) рефлексивні процеси, які виступають механізмами забезпечення функціонування та розвитку системи; вони як супроводжують перші, так і є умовою їх зміни за законами мислення.

На *третьому* етапі аналізу визначимо структуру та зміст функцій у системи управління та специфіку їх роботи з негативними явищами у базовому процесі. У цієї структурі розрізняються три функції. А) В *дослідженні описуються* негативні явища минулого та їх наслідки. Б) Зміни у майбутній діяльності відбуватимуться за рахунок *нормування* іншого образу дії у *припис*. В) Можливість перенесення опису минулого у припис для зміни майбутнього відбувається завдяки наявності різних шарів у мисленні (Гегель), яке не тільки слідує за практикою, а й відриватися від неї та може рухатися у власній субстанції за своїми законами та у власному часі. На підставі останнього будується *аналітично-критична* функція управління. Вона оформлюється як робота з майбутнім в формах проекту, прогнозу, програми, плану, стратегії [1, с. 361-362]. Ця функція є центральною у рефлексивному циклі управління: а) вона зв'язує дослідження та нормування і створює умови переходу від минулого до майбутнього і б) реалізується через: (а) реконструкцію причини утруднення (*негативного явища*); (б) критику базового процесу, у якій висуваються альтернативні більш повні його описи з більшою глибиною розкриття сутності; (в) *оцінку* висунутих альтернатив за визначеними

---

⁶ Рефлексія – процес корекції способу дії завдяки реконструкції хода дії і причин утруднень. Рефлексія обумовлена потребою діяча подолати утруднення за допомогою аналізу дії [12]. Розрізняються два типи рефлексії: ретроспективний, спрямований у минуле та проспективний, який готує до майбутньої дії, яка до цього ніколи не здійснювалась за рахунок скоєних дій, знань, розуміння того, що було [1, с.116].

критеріями для вироблення *відношення* до предмету оцінки, г) формування умов прийняття рішень та переходу до нормування.

Таким чином, в управлінському циклі фіксуються: а) функції опису утруднень та *негативних явищ* у базовому процесі; б) результати аналізу причин їх появи та критика висунутих проектів змін у діяльності і дається їх оцінка, в якій оформлюється зміна ставлення до ситуації; в) норма зміненої діяльності.

На *четвертому* етапі аналізу розглянемо засоби оцінки⁷ негативних явищ та процедуру зміни відношення до них в аналітично-критичній функції управління.

Однією з умов при прийнятті управлінських рішень є їх відповідність певним критеріям, які визначаються в залежності від конкретної ситуації. Серед різних критеріїв, за якими розглядаються альтернативні проекти майбутньої діяльності, обов'язковим є неприпустимість відтворення у майбутньому дій, які можуть викликати негативні явища, руйнацію системи як цілого. Сама процедура оцінювання полягає у впізнанні присутності в проекті майбутньої діяльності ознак небажаних дій, зафіксованих у минулому, або їх відсутності. Виявлення наявності таких ознак в базовому процесі означається у самому загальному вигляді як *небезпека*. Відповідно, відсутність їх – як *безпека*.

Таким чином, можливість появи у базовому процесі негативних явищ, які можуть призвести до деформації або руйнації системи, відображається у аналітично-критичній функції управління, як оцінка, яка призвана сформувати таке ставлення до майбутньої ситуації, щоби не відтворити негативні явища, які вже відбувались у минулому. Формою такої оцінки виступає визнання ситуації або безпечною, або небезпечною.

8. Якщо результати всіх етапів аналізу “сплющити” для отримання єдиного зображення, то буде отримано поняття “небезпеки” і протилежне йому – “безпеки”. Відмітимо деякі ознаки цих понять.

Ситуація появи небезпек. Безпека та небезпека є характеристиками лише систем діяльності і можуть бути осмислені лише в їх відношеннях та зв'язках. Ці системи кооперуються завдяки розподілу праці, а результатом їх функціонування є створення продуктів потреби людей, що саме складає основу життєдіяльності суспільства. Відносини та зв'язки між діяльнісними структурами можуть як сприяти нормальному відтворенню, функціонуванню та розвитку системи, так і перешкоджати цьому.

Ситуація взаємодії діяльнісних структур може бути представлена наступним чином: в ході встановлення відношень між ними, їх представники вивчають ситуацію; фіксують реальні та потенційні перешкоди, які можуть виникнути; прогнозують хід розвитку подій та умови реалізації своїх цілей; *оцінюють* можливість появи утруднень, негативних явищ у майбутньому як небезпечних, або безпечних. Все це складає основу для прийняття рішень щодо подальшої реалізації функції системи. Саме оцінка ситуації як небезпечної є

⁷ Оцінка – результат процедури оцінювання, в якій здійснюється впізнання наявності властивостей того, що оцінюється за фіксованими критеріями або відсутності цих властивостей, а потім вироблення енергетично (чуттєво) значимого відношення до того, що оцінюється [12]

підґрунтям для розгортання специфічної форми управлінської діяльності – забезпечення безпеки.

Причиною появи небезпечної ситуації у взаємодії діяльнісних структур є розрив між поганою організацією діяльності та “життям матеріалу” базового процесу, залученого у діяльність для перетворення і недостатньо вивченого через *дефіцит засобів та форм роботи* діячів (управлінців, виконавців) з цим матеріалом. Ця причина знаходиться всередині системи (для порівняння: у натуралістичному підході така причина завжди визначається у зовнішніх умовах системи, в яких вбачається загроза; навіть якщо таку причину шукають всередині, то в системі обов’язково виділяється джерело загрози та те що їй уражається). Саме оцінка такої ситуації фіксується у *понятті “небезпека”*, а оцінка системи, в якій елементи структури узгоджені, виражається *поняттям “безпека”*.

Зміст цих оцінок: а) *породжується* дефіцитом засобів нашої діяльності в рамках фіксованої внутрішньої структури і/або зовнішніх зв’язків; б) *визначається* з певної позиції суб’єкта діяльності в системі; в) *відображає* потенційний характер того, що оцінюється: *можливість* появи у майбутньому певних наслідків у взаємодії діяльнісних структур (негативні – позначаються як “небезпечні”, позитивні та нейтральні – як “безпечні”); г) *залежить* від наявності *зафіксованих негативних явищ* (аварій, стихійних лих, тощо) у минулому, що є основою їх очікування та упізнання у майбутньому в рамках заданої ситуації.

Використовуються ці оцінки в управлінні, коли для нормального функціонування системи виникає перешкода. Вони є основою формування відношення до ситуації і переходу до певних дій: а) за оцінкою “безпечно” стоїть дозвіл на продовження діяльності; б) “небезпечно” – означає необхідність її змін і/або розгортання специфічної діяльності щодо забезпечення безпеки [10].

9. Із вищенаведеного розуміння “безпеки” та “небезпеки” слідує, що “глобальна безпека” повинна розглядатися тільки в рамках системно описаної глобальної ситуації, діючими суб’єктами якої виступають різні соціальні утворення, кожний з своїми цінностями та цілями, які вступають у відношення та встановлюють кооперативні зв’язки.

Ситуація нормально функціонуючої системи (глобалізованого цілого), в діяльності якої враховано *можливість* появи негативних наслідків *оцінюється* як “глобальна безпека”, що створює умови продовження реалізації програм творення. Іншими словами, оцінюються відношення між існуючим та майбутнім станом системи на предмет виявлення можливості появи негативних явищ. Така оцінка конструктивна лише в рамках чітко визначеної ситуації, тому завжди обмежена і відносна.

Але у глобальному управлінні неможливо врахувати всі можливі негативні наслідки людської діяльності через брак повноти знань, що створює передумови появи у майбутньому негативних явищ. *Можливість* перешкод продуктивній діяльності, які можуть заважати нормальному функціонуванню систем, *оцінюються* як “небезпечні”. Саме фіксація цих перешкод та

усвідомлення причини їх появи – дефіциту засобів та методів діяльності – створює предметне поле діяльності забезпечення глобальної безпеки. Умовою розгортання цієї діяльності є розуміння того, який глобальний процес є базовим, за якою програмою, або стратегією та ким він здійснюється. Саме відносно нього можливо визначати та оцінювати перешкоди та негативні явища, визначати причини їх появи та розробляти форми та методи їх усунення. Розробка таких глобальних стратегій є нагальним завданням, що потребує зосередження не на досягненні “безпеки” як окремої мети, а на процесах життєдіяльності населення нашої планети, що слідує з поняття глобальної безпеки. Саме в рамках стратегії такого роду можлива осмислена діяльність щодо забезпечення безпеки та профілактики глобальних криз.

Список використаної літератури

1. Громыко Ю.В. Введение в методологию. / Ю.В. Громыко – М : Пушкинский институт, 2005. – 480 с.
2. Щедровицкий Г.П. Знаки и деятельность. — М.: 2004. // [Электронный ресурс] / Г.П Щедровицкий. Режим доступа : <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/5272>.
3. Рац М. Что такое экология, или как спасти природу (Предложения к Государственной экологической программе). / М. Рац. – Человек и природа 1990, № 2.
4. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
5. Энциклопедия государственного управления в России: В 2 т. / Под общ. ред. В.К. Егорова. Отв. ред. И.Н. Барциц / Том I. Отв. ред. И.Н. Барциц. - М.: Изд-во РАГС, 2008. – 552 с.
6. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф. Смолянюк и др.; под общ. Редакцией Г.П. Сытника. – К.: НАДУ, 2012. – 496 с.
7. Кулагин В.М. Международная безопасность: Учебное пособие для студентов вузов / В. М. Кулагин. — М.: Аспект Пресс, 2006. — 319 с. С. 29
8. Щедровицкий Г.П. Исходные представления и категориальные средства теории деятельности. / Щедровицкий. Г.П. – Избранные труды. М.: Шк. Культ. Полит., 1995. – 800 с.
9. Щедровицкий Г.П. Категории “процесс-механизм” в контексте исследования развития [Электронный ресурс] / Г.П. Щедровицкий. – Режим доступа: <http://www.fondgp.ru/gp/biblio/rus/40>
10. Рац М.В. Концепция обеспечения безопасности. / М.В. Рац, Б.Г. Слепцов, Т.Г. Копылов. – М. : “Касталь”, 1995. – 84 с.
11. Анисимов О.С. Новое управленческое мышление: сущность и пути формирования / О.С.Анисимов. – М. : Экономика, 1991. – 352 с.
12. Анисимов О.С. Методологический словарь для управленцев / О.С. Анисимов. – М., 2002. – 295 с.